

Ampt Epe

Nr 107 – juli 1994

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 05788-71304

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden
van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de
geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 22,50 per jaar

Bestuur:

Voorzitter:	W. Terwel Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen Telefoon 05788-71455
Sekretaresse:	Th. te Riele-ter Laak Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen Telefoon 05788-71304
Penningmeester:	W. van Putten Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe Telefoon 05780-13579
Leden:	M. Endendijk J. C. Kreffer

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

Feitze Zandstra 1917-1994 Ter herinnering

Toen op 13 oktober 1961 een aantal personen het besluit namen een Historische Vereniging voor de Gemeente Epe op te richten, was Zandstra één van hen.

Vanaf dat tijdstip heeft hij zich voor de Historische Vereniging „Ampt Epe” ingezet. Ons doel „het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe”, stond voor hem hoog in het vaandel. Het eerste nummer van ons verenigingsblad, dat op 1 februari 1963 verscheen was voor hem al direct een reden in zijn vruchtbare pen te klimmen. Wanneer wij de inmiddels verschenen nummers van „Ampt Epe” er eens op na slaan, komen wij talrijke artikelen van hem tegen. Twee en dertig maal schreef hij over „Marken en Buurschappen”, met name over Wissel. Elf stuks telde ik over het onderwerp „Heeft Epe de trein gemist?” terwijl de veldnamen van Oene goed waren voor tien afleveringen. Ook artikelen over individuele onderwerpen vonden hun weg naar de redactie van „Ampt Epe”. In mei 1979 werd hij bestuurslid van onze vereniging. Toen hij deze functie na 11 jaar om gezondheidsredenen moest neerleggen werd hij op 25 oktober 1990 tot Erelid van „Ampt Epe” benoemd. Veelzijdig waren zijn interesses! Veel objecten in de Gemeente Epe werden door hem op de gevoelige plaat vastgelegd. Hij stond aan de wieg van de „Noord-Veluwse Bouwkring” en de „Stichting Behoud”. Voor beiden vervulde hij jarenlang een bestuursfunctie. Hij was lid van de Gemeentelijke Monumentencommissie en heeft zijn energie ingezet voor de tot standkoming van het „Veluws Streekmuseum”. Voor de „Stichting Behoud” verzorgde hij tientallen artikelen in de dagbladen, bijna alle geïllustreerd en met elke keer een opwekking om donateur te worden. Zijn inzet voor de gemeenschap werd op 29 april 1987 met een koninklijke onderscheiding bekroond. Helaas heeft hij maar een paar jaar als Erelid het wel en wee van „Ampt Epe” mogen volgen. Op 9 maart 1994 waren wij, namens onze vereniging bij zijn crematie in het crematorium „Kranenburg” te Zwolle. „Ampt Epe” heeft afscheid moeten nemen van een zeer actief en sympathiek Erelid, waarop nooit vergeefs een beroep werd gedaan.

W. Terwel.

Een greep uit de historie van de Quickborn

Over het huis de Quickborn is al het een en ander geschreven. Het navolgende is voor zover mij bekend niet eerder gevonden c.q. gepubliceerd. De gegevens komen uit een tweetal archiefbronnen, te weten het archief huis Keppel en het rechterlijk archief van Veluwe; beide aanwezig op het Rijksarchief te Arnhem. Alsmede uit de Gelderse Leenregisters. Een onderzoek naar 17e eeuwse Van Dompelaars leidde tot deze vondsten.

Al in de 15e eeuw bezat de adellijke familie Van Rechteren goederen in Epe. Blijkens een charter d.d. 10-03-1456 geeft Sweder van Rechteren, heer van Voorst en Keppel, tienden te Epe, Heerde en Oene aan zijn vrouw Lijsebeth van Homoet in lijftucht (vruchtgebruik). Hoe de Van Rechterens, eens een oud Overijssels geslacht, verwant aan de eveneens zeer oude familie Van Voorst (bij Zwolle), in bezit van deze tienden zijn gekomen is mij niet bekend. Naast de tiendrechten hadden de Van Rechterens ook het collatierecht en beheer over de Sint Catharina Vicarie te Epe. Een beperkte inzage in stukken over dit beheer leverde op, dat genoemde Vicarie in ieder geval een tweetal akkers bezat in de Zuukerenk (1616).

De tiendrechten vererfden via Elisabeth, vrouwe van Voorst en Keppel, in de familie Van Pallandt; haar echtgenoot Johan wordt op 10-03-1539 beleend met de tienden. Nog tot in de 17e eeuw worden de Van Pallandt's beleend met deze tienden. Naast de tienden kreeg het echtpaar Van Pallandt-Van Voorst en Keppel van Karel V de bevestiging van het bezit van de Quickborn(e) in de vorm van een belening d.d. 30-08-1547. De Quickborn was dus een leengoed: de beleningen vinden wij dan ook in de Gelderse Leenregisters. Het leengoed werd echter weer in achterleen gegeven; dat blijkt uit een akte die een 50 jaar ouder is. Op 28-04-1492 kunnen wij lezen dat Evert van Dumssler (Dompseleer) belooft aan Johan, heer van Voorst en Keppel het van deze gekomen goed Quickborn als een open huis te houden; het huis zal hij laten bouwen. Tevens erkent hij een katerstede of erf geheten die Quickborn te hebben gekocht van Johan; hij zal daar eveneens een huis op doen timmeren. Johan en zijn nakomelingen zullen het huis ten eeuwigden dage gebruiken mogen tot een open huis met paarden, honden, vrienden op zijn eigen kost en mag tevens haver en hooi laten liggen in het voorste huis. Evert zal de tyns betalen. N.B. Bedoeld wordt onder andere dat Evert – een Geldersman – het huis in onder andere tijd van oorlog (bij voorbeeld tussen Gelre en het bisdom Utrecht) letterlijk open moet stellen voor Johan – een Stichtsman – indien deze voor de poort verschijnt. Of het ooit zover is gekomen weet ik niet maar het is niet ondenkbeeldig gelet op de onmiddellijke periode na 1492. (De tijd van Karel van Gelre en Maarten van Rossum en hun verzet tegen de Habsburgers). De Quickborn zal nog tot in de 18e eeuw in handen van de familie Domseler blijven; uit de Epese tak van deze Barneveldse familie stammen onder andere de burgemeester van Domseler te Vollenhove, schouten te Kuinre,

Blankenheim en Ruinerwold. Één van hen is de vermaarde theatercriticus en geschiedschrijver Tobias van Dompseleer. Voor alle duidelijkheid: hij leefde in het 17e eeuwse Amsterdam. Wij nemen nu een stap in de tijd en gaan naar 18-05-1689: op de jaarlijkse rechtzitting van het landgericht van Veluwe te Epe wordt door de Landdrost van Veluwe en andere heren ter instantie van Arnolt van Dompseleer een gescheid (overeenkomst) inzake de pastorie van Epe en het goed van Arnolt, genaamd de Quickborn, in de stukken opgenomen. Er was namelijk onvrede over „de Vree” tussen de pastorie en de Quickborn ontstaan. N.B. Denkelijk was „de Vree” een stuk land. In het kort deze (grens)overeenkomst (transkriptie; in gewoon nederlands): De scholt van Epe zal de lijn trekken van de paal of beek gesteld op de kant van de oude sloot recht tot op de post van het hek van Arnolt en dat de twee beukebomen staande op de kant van Arnolt's grond zullen worden gerenoveerd en dat buiten de linie gemaakt zal worden een sloot twee voeten breed en dat de ... zal komen op de grond van Arnolt. Voorts dat de sloot strekkende noordwaarts aan het Lohuizerpad tussen het land van de pastorie, de Wemercamp genaamd, en de Nieuwe Hof van de Quickborn modo door Arnolt zal mogen worden opgegraven (verhoogd) en op zijn land geworpen. Voorts dat de oude sloot schietende van de gracht ... den Kophoff naar de gemeene (gemeenschappelijke) weg mede zal mogen worden verbreed en na gelegenheid verdiept en opgeworpen worden op zijn (Arnolt's land, mits dat de ... van de pastorie ... geen schade zal mogen lijden bij de akties. Tot slot draagt Arnolt aan de Pastorie een akker over op de Dijkhuizerenk, doende jaarlijks 3 gld. en in gebruik bij Wermelt Daems.

Arnolt ontvangt, volgens resolutie van het Hof van Gelre d.d. 17-07-1727 de Quickborn rechtstreeks in leen van de Gelderse Leenkamer. Op 19-11-1727 draagt hij het leen over aan Jacob Winter van de Graaf X Reiniera Geertruid Persoon en Antonius Johannes Persoon X Henrica Jordens. Na een magescheid d.d. 03-12-1729 wordt het laatst genoemde echtpaar bekend en vervolgens hun zoon Adam Persoon (01-12-1764). Adam, gehuwd met Anna Susanna ten Brink, draagt het leen op 21-08-1771 op aan Willem Herman van Broekhuijsen. Hij laat het na aan zijn zoon F. C. W. van Broekhuijsen, die het 22-04-1790 weer overdraagt aan Aart Overbosch X Teuntje Barneveld. Dit echtpaar blijft maar kort in het bezit van het leen. Zij dragen het 15-12-1806 op aan Frederick Hendrik Juch X Elisabeth Mulder. Tot zover deze bijdrage over de Quickborn; hiermee is weer een stukje Epese historie ontsluit.

E. de Jonge.

Bronnen:

- ar. huis Keppel, invnr 116 fol 64 en 78;
- idem invnr 1437, rekest 257, 489, 533 en 579;
- rekest 257: vruchtgebruik voor Lysebeth d.d. 10-03-1456;
- rekest 498: belening door Willem, hertog van Gulik en Gelre voor Johan Pallandt, heer tot Keppel, t.b.v. zijn vrouw Elisabeth, vrouwe tot Voorst en Keppel met de tienden aangekomen van haar vader, d.d. 10-03-1539;

- rekest 533: zie ook Invnr 116 fol 64: belening met tienden in Hummelsche broek, den Hof ter Emer, Die Hertoge, de hof te Quickborne, hof tot Presingh, hof ter Eevese en hof tot Wessingh, voor dezelfde door Karel V d.d. 30-08-1547, zoals Johanna, vrouwe van Voorst en Keppel hiervoor beleend is geweest;
- rekest 579: Frederick van Pallandt, zoon van bovengenoemden, na opdracht door zijn ouders, beleend met 2/3 deel van de tienden;
In 1607 de belening van Johan van Palland met 2/3 der tienden.
Op 27-09-17622 de belening van Johan Frederick van Palland met 2/3 der tienden;
- idem, invnr 1436: inzake collatie en beheer der St. Catharina Vicarie te Epe. Getuigenis anno 1616 door Wilhem Lamberts, 56 jaar, Jacob Thoenis, 47 jaar, Gerridt Andries, 47 jaar en Aerdt Janss, 42 jaar, naburen omtrent de Zuukerenk wonende, getuigen dat er aldaar twee akkers liggen van genoemde Vicarie;
- Rechterlijk ar. Veluwe, invnr 334, bank van Epe: na het jaar 1688 opgenomen. (deze akte staat in feite „ergens tussen in“);
- register op de leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, kwartier van Veluwe, pagina 213, 214, 221 en 22.

Negen heit de klok

Door een misverstand werd in het vorige nummer geen aandacht geschonken aan het nieuwe boek van Bertus van den Bremen: „Negen heit de klok“.

Het eerste exemplaar werd de burgemeester op 25 november 1993 aangeboden en de unieke omlijsting door nicht Lijda van den Bremen-Jonker en familie wekte bijzondere verwachtingen. Een serie artikelen die hij in 1985 begon in Ampt Epe, onder de titel „Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe gedurende de negentiende eeuw“ vormde de stimulans om verder speurwerk te doen en tot een boek te komen. Hoe graag zou Van den Bremen de vreugde van het verschijnen van het boek met zijn vrouw hebben gedeeld. Aan haar, aan Alve, droeg hij het op. Anderhalve eeuw openbare orde en veiligheid in de gemeente Epe luidt de ondertitel. Geïnspireerd door het feit dat zijn grootvader nachtwacht in Epe was van 1872 tot 1907, laat de schrijver ons kennis maken met de wereld van de schoter (scheuter), nachtwacht, bezoldigd- en onbezoldigd veldwachter en marechaussee. In zijn woord vooraf zegt hij zich ervan bewust te zijn dat hij niet volledig was. Historisch wetenschappelijk wordt dat misschien betreurd, maar het maakt het boek wel aantrekkelijk voor een ruime lezerskring. Niet alleen hebben wij te maken met de ordebewakers, juist de achtergrond waar tegen de veelheid van delicten wordt weergegeven, maakt dat het boek een boeiende verzameling fragmenten geeft van het leven in onze gemeente in de vorige eeuw en de eerste helft van deze eeuw.

Gijsbertus de Zoete, Bosbaas op Tongeren

Tijdens het bezoek aan Le Chevalier in Amsterdam op 10 augustus 1993 waarbij „de zaak werd beklonken“, kreeg De Zoete uitleg van zijn nieuwe functie. De uitvoerige opsomming die hier volgt geeft indruk te geven van de eisen die de landeigenaar stelde en de administratie van de bosbaas.

- een boek nr 1 met uitgaven en ontvangsten betreffende de naam van de erven Rauwenhoff;
- een boek nr 2 met a. uitgaven en ontvangsten betreffende de van Le Chevalier en b. uitgaven en ontvangsten betreffende Rietberg en het Erve Kolthoven;
- boekje nr 3, alle kleine uitgaven voor het Heerenhuis en de van den Rietberg;
- een boek waarin wekelijks de werkdagen en het loon van de arbeiders werd aangetekend. Van het kloven van brandhout moest een kening worden gehouden;
- een boekje waarin opgenomen de gevelde bomen, hun grootte en het doel waarvoor het hout werd gebruikt;
- een boekje waarin de werkzaamheden en leveranties van de metselaar, smid, schilder, enzovoort met opgave van de had den gewerk;
- een boekje waarin van iedere boer op datum werd vermeld wat pacht in de vorm van eieren en kippen werd afgeleverd en gedeelten van dagen door iedereen gereden, met opgave van de naar toe. Alles gerekend vanaf 22 februari (St Petri). In dit boekje opgegeven wat van iedere boer werd verwacht.

Dit laatste was de toepacht, die in het verleden ook nog levering van rogge en boekweit.

Aan de hand van de boekjes, die hij periodiek ter inzage gaf, kreeg de eigenaar zijn administratieboek bij.

Verder zijn de belangrijkste punten uit de instructie:

- wanneer de pacht werd ontvangen en het totaal ongenoteerd bedroeg, moest dit aan notaris G. W. van der Feltz worden afgegeven, de rekening van Le Chevalier, met inhouding van een bedrag van 100 gulden, lopende zaken nodig was. De grondlasten werden in de maanden juni en juli aan de Ontvanger in Epe betaald en in de betreffende maanden 3) belast;
- bij vertrek van de eigenaar van Tongeren (in het najaar) moest een lijst van de werkzaamheden die tijdens zijn afwezigheid moesten worden verricht. Alles wat enigszins bij aanneming door losse of vaste arbeiders werd verricht moest worden aanbesteed. Bij spitwerk moest hij niet uitbetalen, alvorens zich door meting ervan te hebben overtuigd dat er op de aanbesteede diepte was gegraven;

- rekest 533: zie ook Invnr 116 fol 64: belening met tienden in Hummelsche broek, den Hof ter Emer, Die Hertoge, de hof te Quickborne, hof tot Presingh, hof ter Eevese en hof tot Wessingh, voor dezelfde door Karel V d.d. 30-08-1547, zoals Johanna, vrouwe van Voorst en Keppel hiervoor beleend is geweest;
- rekest 579: Frederick van Pallandt, zoon van bovengenoemden, na opdracht door zijn ouders, beleend met 2/3 deel van de tienden;
In 1607 de belening van Johan van Palland met 2/3 der tienden.
Op 27-09-17622 de belening van Johan Frederick van Palland met 2/3 der tienden;
- idem, invnr 1436: inzake collatie en beheer der St. Catharina Vicarie te Epe. Getuigenis anno 1616 door Wilhem Lamberts, 56 jaar, Jacob Thoenis, 47 jaar, Gerridt Andries, 47 jaar en Aerdt Janss, 42 jaar, naburen omtrent de Zuukerenk wonende, getuigen dat er aldaar twee akkers liggen van genoemde Vicarie;
- Rechterlijk ar. Veluwe, invnr 334, bank van Epe: na het jaar 1688 opgenomen. (deze akte staat in feite „ergens tussen in”);
- register op de leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, kwartier van Veluwe, pagina 213, 214, 221 en 22.

Negen heit de klok

Door een misverstand werd in het vorige nummer geen aandacht geschonken aan het nieuwe boek van Bertus van den Bremen: „Negen heit de klok”.

Het eerste exemplaar werd de burgemeester op 25 november 1993 aangeboden en de unieke omlijsting door nicht Lijda van den Bremen-Jonker en familie wekte bijzondere verwachtingen. Een serie artikelen die hij in 1985 begon in Ampt Epe, onder de titel „Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe gedurende de negentiende eeuw” vormde de stimulans om verder spoorwerk te doen en tot een boek te komen. Hoe graag zou Van den Bremen de vreugde van het verschijnen van het boek met zijn vrouw hebben gedeeld. Aan haar, aan Alve, droeg hij het op. Anderhalve eeuw openbare orde en veiligheid in de gemeente Epe luidt de ondertitel. Geïnspireerd door het feit dat zijn grootvader nachtwacht in Epe was van 1872 tot 1907, laat de schrijver ons kennis maken met de wereld van de schoter (scheuter), nachtwacht, bezoldigd- en onbezoldigd veldwachter en marechaussee. In zijn woord vooraf zegt hij zich ervan bewust te zijn dat hij niet volledig was. Historisch wetenschappelijk wordt dat misschien betreurd, maar het maakt het boek wel aantrekkelijk voor een ruime lezerskring. Niet alleen hebben wij te maken met de ordebewakers, juist de achtergrond waar tegen de veelheid van delicten wordt weergegeven, maakt dat het boek een boeiende verzameling fragmenten geeft van het leven in onze gemeente in de vorige eeuw en de eerste helft van deze eeuw.

Gijsbertus de Zoete, Bosbaas op Tongeren (2)

Tijdens het bezoek aan Le Chevalier in Amsterdam op 13 augustus 1862, waarbij „de zaak werd beklonken”, kreeg De Zoete uitleg van de instructies voor zijn nieuwe functie. De uitvoerige opsomming die hier volgt is bedoeld om een indruk te geven van de eisen die de landeigenaar stelde en de omvang van de administratie van de bosbaas.

- een boek nr 1 met uitgaven en ontvangsten betreffende de goederen op naam van de erven Rauwenhoff;
- een boek nr 2 met a. uitgaven en ontvangsten betreffende goederen op naam van Le Chevalier en b. uitgaven en ontvangsten betreffende de boerderij de Rietberg en het Erve Kalthoven;
- boekje nr 3, alle kleine uitgaven voor het Heerenhuis en de moestuin;
- een boek waarin wekelijks de werkdagen en het loon van de vaste arbeiders werd aangetekend. Van het kloven van brandhout moest afzonderlijk aantekening worden gehouden;
- een boekje waarin opgenomen de gevelde bomen, hun geschatte waarde en het doel waarvoor het hout werd gebruikt;
- een boekje waarin de werkzaamheden en leveranties van timmerman, metselaar, smid, schilder, enzovoort met opgave van de plaats waar zij hadden gewerkt;
- een boekje waarin van iedere boer op datum werd vermeld wat door hem aan pacht in de vorm van eieren en kippen werd afgeleverd en de dagen of gedeelten van dagen door iedereen gereden, met opgave waarvoor en waar naar toe. Alles gerekend vanaf 22 februari (St Petri). In een bijlage werd opgegeven wat van iedere boer werd verwacht.

Dit laatste was de toepacht, die in het verleden ook nog had bestaan uit de levering van rogge en boekweit.

Aan de hand van de boekjes, die hij periodiek ter inzage kreeg, werkte de eigenaar zijn administratieboek bij.

Verder zijn de belangrijkste punten uit de instructie:

- wanneer de pacht werd ontvangen en het totaal ongeveer 500 gulden bedroeg, moest dit aan notaris G. W. van der Feltz worden afgedragen voor de rekening van Le Chevalier, met inhouding van een bedrag, dat voor de lopende zaken nodig was. De grondlasten werden in delen in oktober, maart en juni aan de Ontvanger in Epe betaald en in de betreffende boekjes (1 t/m 3) belast;
- bij vertrek van de eigenaar van Tongeren (in het najaar) ontving de opzichter een lijst van de werkzaamheden die tijdens zijn afwezigheid moesten worden verricht. Alles wat enigszins bij aanneming door losse of vaste arbeiders kon worden verricht moest worden aanbesteed. Bij spitwerkzaamheden mocht hij niet uitbetalen, alvorens zich door meting ervan te hebben overtuigd dat er op de aanbesteede diepte was gegraven;

Levenswonder
Tongeren 11 Nov. 66

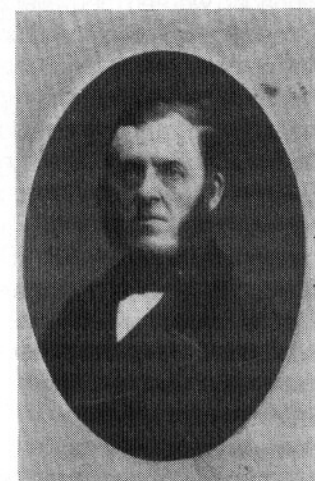
Wet Edelste Heer
Hierby 2 Haaren 1 Hondenp en
2 Haaren. 12 Lakken Hardappelen
meer heeft ik er van dat soort niet.
Hiervorens ook de Cwitantie van
Lathnaen ik had hem juist in deze
week wezen betalen. Voor de ont-
vangst der Meest zal ik zorg dragen.
Omtrent de Leermakel zal ik in het
laaten opgeven. Met de verbouwing
van't huis gaad het tamelyk
goed voort. Hoewel het licht nog
niet al dagen zal duren voor ik het
voor my bestemde gedeelte zal
kunnen betrekken het afwerken

voerde hij zijn taak uit. Hij was er de man niet naar om populair te doen en er bestond dan ook enige afstand tussen hem en de boeren en arbeiders. Afstand door zijn positie en zijn strenge, precieze karakter, maar ook afstand door de godsdienst. Bij de stromingen die er in de Nederlands Hervormde kerk waren trok De Zoete steeds meer naar de strenge leer. Een zuinig beleid voeren kostte hem waarschijnlijk geen moeite want hij zal er mee opgegroeid zijn: „UEd zal U wel herinneren dat U belast heeft om de Riggels in de weide op de Rietberg tegen het eigendom van de Heer Victor aan te herstellen. Die Riggels zijn alle vergaan nu had ik gedacht om daar in plaats maar een sloot en wal te zetten dit zou ongeveer f 5,- kosten daarentegen als wij Riggels op waarde rekenen en arbeidsloon en spijkers in aanmerking nemen komt dat wel op f 30,- en dan komt er nog bij dat de Wal niet zoo ligt gestolen zal worden als Riggels” (4 Nov. 1865). Het ontbrak De Zoete niet aan initiatieven, die hij altijd beleefd verpakt bij zijn chef naar voren bracht, zoals op 23 mei 1871: „UE heeft zeker ook wel in de Haarlemmer Courant van Zaterdag de voorlopige aankondiging van de Cannenburgs goederen gezien. Over eenige weken zoo staad er zal dan nu eindelijk alles verkocht worden. Zou er nog niet iets van UE of van de Heere Rauwenhoff hun gading kunnen zijn. Aandelen in de Gorteler Bosch Hooiland of dergelijke. Over 14 dagen zijn de Catilogi met kaarten voor f 1,- te krijgen zoude het niet goed zijn dat ik er daar een van nam om een en ander eens na te zien?”. Dezelfde brief eindigt met: „Als UE de 19e buiten komt maakt mijne Vrouw de aanmerking op of het dan ook tijd zou kunnen worden om met het schoonmaken te beginnen. Wij zouden niet zoo vrij zijn dit te schrijven maar het zoude kunnen zijn dat Mevrouw er soms door een of andere drukte niet op dacht”.

J. C. Kreffer.



Geertje de Zoete
geb. Van Leersom
1840-1891



Gijsbertus de Zoete
1837-1925

Het ridderkruis dat verloren ging

In nummer 51, d.d. mei 1980 van ons verenigingsblad „Ampt Epe”, schreef ik onder de titel „Er was eens een ridder in Oene” een artikel over Lulof Riphagen, die bij koninklijk besluit van 11 augustus 1815 werd benoemd tot ridder in de Militaire Willemsorde 4de klasse.

In 1858 zorgt een brand ervoor dat ridder Riphagen weer voor het voetlicht komt. Op 25 april 1858 schrijft de burgemeester van Epe een brief naar de kanselier der Militaire Willemsorde van de volgende inhoud:

„Onder inzending van nevengaande bewijsstukken heb ik de eer Ued. mede te delen dat door een felle brand te zijnen huize gewoed, de gedecoreerde Lulof Riphagen zijn insignia van de Militaire Willemsorde geheel heeft verloren, dat ze waarschijnlijk zijn verbrand. Ued. zou mij zeer verplichten mij de wijze te willen doen opgeven waardoor Riphagen nieuwe insignia zou kunnen erlangen...”. Het antwoord van de kanselier is teleurstellend. Hij schrijft dat een onderscheiding maar eenmaal wordt uitgereikt en dat het niet mogelijk is dat Riphagen een nieuw exemplaar krijgt aangeboden.

Men laat het er in Epe niet bij zitten en stuurt op 15 juni over dit probleem een request naar de koning. De kanselier houdt voet bij stuk en op 24 juni komt er weer een afwijzend bericht: „Riphagen krijgt geen nieuw ridderkruis”, bij de burgemeester binnen.

Toch is het request niet helemaal voor niets geweest. Uit bijzondere fondsen van Zijne Majesteit krijgt de gedupeerde f 50,- „waardoor hij wellicht in de gelegenheid zal worden gesteld zich een ander ridderkruis aan te schaffen”. Het zal voor Riphagen wel een meevaller zijn geweest. Vijftig gulden was zeker in die tijd voor een daglonersgezin een groot bedrag en de brand zal zeker wel meer schade veroorzaakt hebben dan het wegraken van de onderscheiding. Of er door Riphagen een nieuw ridderkruis is aangeschaft heb ik niet kunnen ontdekken, maar kruis of geen kruis Lulof is tot zijn dood ridder gebleven.

Op 13 oktober 1864 verschijnen Hendrik Jan Zonnenberg, oud 46 jaar, dagloner en Hendrik Jan Berendsen, oud 41 jaar, timmerman voor de ambtenaar van de burgerlijke stand in Epe. Zij melden het overlijden op 10 oktober 1864, 's morgens om 6 uur van Lulof Riphagen, geboren en wonende te Epe, oud 75 jaar. Er wordt van Lulof geen beroep opgegeven, wel de mededeling Ridder der Militaire Willemsorde en man van Hermina Kamphuis, dagloonster. Oene heeft geen ridder meer!

W. Terwel.

Bron:

Gemeente-archief Epe.

Ingekomen en uitgaande brieven 1858 en overlijdensacte nummer 143, 1864.

Tentoonstellingsnieuws

23 april tot eind juni: „Kinderen ontwerpen en bakken tegels”. Deze expositie wordt jaarlijks georganiseerd in het kader van het project Kunstzinnige Vorming. Ongeveer 500 leerlingen van basisscholen uit de Gemeente Ede nemen hieraan deel.

Onder voorbehoud:

Begin juli tot eind september: „Sprookjes en kinderspelen op tegels”. Tegelta-bleaus met voorstellingen van kinderspelen, sprookjes en kinderspeelgoed op tegels, afkomstig uit twee basisscholen te Utrecht.

Begin oktober tot en met eind 1994: „400 jaar Tichelaar”, een gedeelte van de grote expositie van Kon. Tichelaar te Makkum, ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van Tichelaar.

Klederdracht foto's

Het Veluws Streekmuseum is op zoek naar duidelijke foto's van mensen in de klederdracht van onze omgeving. Wanneer u één of meerdere van zulke foto's bezit en bereid bent deze tijdelijk af te staan om te laten kopiëren, dan wordt u verzocht contact op te nemen met mevrouw E. Tetterode Ravestein, telefoon 05787-1529.

Stichting Oudheidkamer Nunspeet

Zaterdag 13 mei was het weer zover: Eibertjesdag in Nunspeet. Het is inmiddels gewoonte geworden dat dan de deur van de oudheidkamer aan de Bergakkerweg 2 in Nunspeet weer open gaat voor – en blijft gedurende – het zomerseizoen tot aan de herfstvakantie.

Wie dan binnen stapt, ziet direct al, dat de hele tentoonstelling is veranderd; de gehele oudheidkamer is heringericht. Direct valt op de nieuwe oude bedstede, onderdeel van het centrale thema van dit seizoen: „In de kraam”. En het aardige van deze expositie is, – en dat is een primeur voor Nunspeet –, dat het een levende expositie is geworden, althans, op een aantal dagen. Als u dat wat het tijdstip betreft geluk hebt, komt u zelf op kraambezoek en wordt u ontvangen door één van de familieleden van de kraamvrouw, zoals dat hoort. De kraamvrouw ligt nog op bed, maar zij zit al met haar zwarte breikous in Elspeetse klederdracht gezellig in de heerd met originele antieke rookvanger, de nieuwste aanwinst van de oudheidkamer. Zij stelt u op uw gemak en vertelt u alles van het kraamgebeuren, zodat u snel over uw onwennigheid heen bent tijdens uw eerste (?) kraambezoek. U wordt uitgenodigd om (een hele collectie) kinderkleding uit burgerdracht en streekdracht te bezichtigen.

Verder is er een grote vitrine met alle mogelijke soorten mutsen, die de dames in deze streek hebben gedragen. Maar ook het overige boeren- en burgerleven wordt natuurlijk weer het nodige geëxposeerd. Het eekschillers„bedrijf” en het winkeltje uit grootmoeders tijd, waar u echt zelf, zoals vroeger (dus wel

bescheiden) uw inkopen kunt doen, zullen weer de trekkers zijn. De oudste geschiedenis wordt getoond in een grote – ook volledig nieuw ingerichte – vitrine: de archeologie van Elspeet uit het oude beekdal. Deze collectie uit de vroegste steentijd tot aan de Romeinse tijd bevat ook al weer een primeur en zelfs Nederlandse exclusiviteit: de bijl van Elspeet, een in het voorjaar gevonden (complete) vuistbijl uit de Neandertalperiode van zo'n 85.000 jaar geleden. Daarnaast wordt getoond de grote Veluwe klokbeek en diverse mooie aardewerkstukken uit de collectie „Mulder”, afkomstig van de Elspeter, die jarenlang in de omgeving van de oude beek, die er thans niet meer is, heeft gezocht. Al met al, de moeite waard voor een bezoek. Entreprijzen f 2,- per persoon; kinderen onder geleide f 0,50. Bezichtiging is mogelijk: dinsdag tot en met zaterdag van 13.30 tot 17.00 uur en tijdens de donderdagochtend-markt ook van 10.00 tot 12.30 uur. Echter, indien er om 16.00 uur geen bezoekers meer aanwezig zijn, kan het zijn dat de oudheidkamer wel eens iets vroeger wordt gesloten; want het zijn allemaal vrijwilligers die daar dienst doen.

Een ieder kan zich als vrijwilliger opgeven op onderstaand telefoonnummer, want met velen kan een plezierig dienstrooster worden samengesteld. Maar ook kan men voor minimaal f 10,- per jaar donateur worden om dit interessante werk te steunen en om de toekomst van de oudheidkamer Nunspeet te verzekeren. Donateurs hebben vrije toegang. Groepen kunnen op afspraak buiten de openingsuren worden rondgeleid. Info: telefoon 03412-51097.

Het Brummel Familie-boek

(family tree Brummel) dd mei 1994

Op 13 en 14 mei 1994 zijn alle Brummel's op de Veluwe voorzien van hun familieboek, voorzover zij daarop ingetekend hebben. Het telt maar liefst 378 pagina's (A4), 196 foto's en 41 illustraties. De stamboom Brummel gaat terug tot in de 17e eeuw. De oud-Vaassenaar Albert Veldhuis (Logtenbergweg) heeft jarenlang gewerkt aan deze stamboom, samen met Brummel's in de regio, waarvan wij onder andere noemen Wim Brummel (Cannenburgheer Boerendansers) en Hennie van Duinen te Ermelo. Wie interesse heeft kan zich laten informeren bij Wim Brummel (Prins Clausstraat 18), Joop Brummel (Krugerstraat 246) en Jan Brummel (Kanaalweg 79) allen te Vaassen. Emstenaren kunnen terecht bij Gerrit Brummel (Laarstraat 19); Epenaren bij Tiemen Brummel (Tongerenseweg 158 II); Heerdenaren kunnen terecht bij Herman Brummel (Burg. Schorerlaan 4). Interessant is ook dat een flink aantal familieleden te vinden is in de USA. De uitgave is mede mogelijk gemaakt door de stichting HGP, welke historische en genealogische publikaties verzorgd. De heer E. de Jonge, bestuurslid van deze stichting, heeft het onderzoek in de oude archieven verricht. Van het familieboek is een beperkt aantal exemplaren nog beschikbaar voor de verkoop à f 61,50 exclusief f 7,50 bezorg-/verzendskosten. Telefoon 03420-14369 (Albert Veldhuis). Uitgave: Stichting HGP te Apeldoorn, Postbus 10.457, 7301 GL Apeldoorn, Postbank (giro) 71.05.83 onder vermelding van „Familieboek Brummel” à f 69,-.

Voor u gelezen

De Mothoek, Heemkundige Vereniging Nuwenspete, jaargang 10, nummer 6.

Onder andere:

- Jaarverslag 1993.

De Mothoek, Heemkundige Vereniging Nuwenspete, jaargang 10, nummer 7.

Onder andere:

- Verslag van de lezing door de heer Frise uit Putten over de deportatie van mannen uit Putten naar Duitsland. Als 16-jarige jongen werd Reint Markhorst met 661 mannen van Putten naar kamp Amersfoort afgevoerd. Daarna ging het naar Neuengamme bij Hamburg en nog later naar Bergen-Belsen. Daar overlijdt Reint op 15 mei 1945.
- „Iets, betreffende de gemeente Ermelo en de zeden en gebruiken harer inwoners”, door G. Haasloop Werner.

De buurschap Vierholten.

De Mothoek, Heemkundige Vereniging Nuwenspete, jaargang 10, nummer 8.

Onder andere:

- Aankondiging Eibertjesdag en uitnodiging tot bezoek aan de Oudheidkamer van Nunspeet.
- Verslag van de heer Jan Plender van de lezing van de heer Holla, heraldicus. Hij schildert en ontwerpt wapens. Hij vertelt over de „heraldiek” in drie facetten: de wapenkunde, de wapenkunst en het wapenrecht.
- „Een vuistbijl uit Elspeet, gevonden op Paasmaandag 1994”, door Jaap Bonhof. Deze vuistbijl, die geen bijl is maar een bottenkliever, annex grove krabber, die wel in de hand, c.q. de vuist werd gebruikt, is qua type de enige tot nu bekend op de Veluwe.
- „Iets, betreffende de gemeente Ermelo en de zeden en gebruiken harer inwoners”, door G. Haasloop Werner. De buurschap Staveren en de weg van hier naar Leuvenum.

Het Loar, eerste kwartaal 1994.

Onder andere:

- Pasen, de voorbereiding met zijn veertig dagen vastentijd en de Goede Week zoals die door Christenen werd en nog wordt beleden.

Stichting Regio-contact Vecht, Veluwe, IJsselstreek, 15e jaargang, nummer 4.

Onder andere:

- Jaarverslag.

Gelders Erfgoed, 1993-5.

Onder andere:

- „Rouwbord Zoelen op zijn plaats”, door Marijsa Otte. Bij een verbouwing van Huis Zoeler in 1975 werd een in slechte staat verkerend rouwbord van drie meter hoog in het poortgebouw aangetroffen. Er moest heel wat gebeuren voordat het rouwbord zijn uiteindelijke plaats in de kerk zou vinden.
- „De recycling van een preekstoel”, door Menno Pothof. Een afgedankt meubelstuk in ere hersteld. Na 22 jaar opgeslagen te zijn geweest in het Gelders Historisch Bouwfragmentendepot wordt de preekstoel uit de Nederlands Hervormde Jacobskerk te Winterswijk geplaatst in de Nederland Hervormde Kerk te Velp.

Gelders Erfgoed, 1993-6.

Onder andere:

- Recencie: „Het Meissen servies van Stadhouder Willem V”, door Abraham L. Den Blaauwen, uitgever Paleis 't Loo, Apeldoorn/Waanders, Zwolle (96 bladzijden; afbeeldingen; f 24,50. Het rijk geïllustreerde boekje gaat over het Meissen servies gemaakt voor stadhouder Willem V, een geschenk van de VOC. Het bestaat uit meer dan 400 stukken. Er staat op ieder deel een voorstelling van een stad, dorp of buitenplaats in Nederland of Java.
- „Pottenbakkers-ateliers in Gelderland in de eerste helft van deze eeuw”, door Mieke Spruit-Ledeboer. Onder andere Chris Lannooy, in 1920 van Gouda naar Epe verhuisd. Hij legde zich in Epe toe op gevlamde (flambé) en monochrome glazuren. Voor zijn inzending op de Wereldtentoonstelling in Parijs in 1925 verwierf hij een gouden medaille. Frans Slot begon zijn carrière in 1925 op 15-jarige leeftijd in Lannooy's pottenbakkerij in Epe. Eerst volgde bij Lannooy's stijl, later maakte hij soms ook meer hoekige of samengestelde vormen. Verder werkte in Apeldoorn Johannes Henricus Andréé en in Putten het echtpaar Wildenhains. Zo heeft zich op de Noordelijke Veluwe tussen de beide wereldoorlogen een belangrijk stuk keramiekgeschiedenis afgespeeld.

Gelders Erfgoed, 1994-1.

Onder andere:

- „De Topografische Atlas van Gelderland”, door Ruud Borman
- „De betrouwbaarheid van topografische tekeningen”, door Just Berrenga.
- „De kaartenverzameling van het Rijksarchief in Gelderland”, door W. T. Resida. Geschiedenis, collecties en aard van het kaartmateriaal en toegankelijkheid.
- „De geschiedenis van het Wijhese Veer in Vorchten”, door D. Otten.

Themanummer van „Heerde historisch” en „Rondom de toren”, maart 1994, 79 pagina's; illustraties; lit. lijst. De gemeente Heerde heeft archiefmateriaal vanaf begin 14e eeuw. Al in een Rentmeestersrekening van het

jaar 1379 staat een notitie over een veerschip aan de IJssel in het ambt Heerde. Daaruit blijkt dus dat er al 6 eeuwen mensen, dieren en voertuigen overgezet zijn met het Wijhese Veer.

Uth het Oulde-Bruck, uitgave van de Oudheidkundige Vereniging „De Broeklanden”, 14e jaargang, nummer 2.

Onder andere:

- Uit de geschiedenis van de Gereformeerde kerk te Wezep.

Heemkunde Hattem, uitg. Vereniging Heemkunde Hattem, nummer 57.

Onder andere:

- Ontwateringsproblemen rondom de Waa”, door W. van Soest. De Waa, een water bij en in Hattem dat dienst deed als zoetwaterreservoir werd gebruikt voor drinkwater, waswater en als watervoorziening voor de dubbele stadsgracht van Hattem. Na aanleiding van een artikel van G. Kouwenhoven (nummer 50, Heemkunde Hattem) over de tekenaar Jacob van Deventer, hebben velen zich gebogen over diverse topografische kaarten en stadsplattegronden van Hattem en omstreken. Op grond daarvan en uit geschriften uit diverse perioden in de tijd is een beeld ontstaan van de waterhuishouding in en rond Hattem.
- „Hattem en de Tweede Wereldoorlog”, door A. A. Bot. Deel 2: Mobilisatie, inval en Evacuatie.

„Kroniek”, jaargang 17, nummer 1. Oudheidkundige Kring Voorst.

Onder andere:

- „Het goed De Nattelt, thans De Adelaar te Voorst”, door J. Harenberg. De schrijver maakt in dit artikel duidelijk dat De Nattelt oftewel De Arend of De Adelaar meer is dan een oud boerenhuis.

„Kroniek”, jaargang 17, nummer 3. Oudheidkundige Kring Voorst.

Onder andere:

- „Een vriendschap op de Poll”, door Reneé de Jonge. Op het landgoed De Poll aan de Veluwe Bandijk woonde Willem Anne baron Schimmelpenninck van der Oye. Hij was zijn leven lang bevriend met de latere staatsman Johan Rudolf Thorbecke, die door hem geïntroduceerd werd in de Gelderse en Overijsselse adel. Beiden waren politiek geëngageerd al liepen uiteindelijk hun inzichten uiteen; vooral na de wijziging van de grondwet in 1840.

Arent thoe Boecop, nummer 52. Oudheidkundige Vereniging Elburg.

Onder andere:

- Het fluitschip Elburg. De burgemeester van Elburg ontving afgelopen jaar een brief uit Australië om inlichtingen over de „Elburg”. Uit onderzoek was namelijk gebleken dat niet de Fransman Nicolas Baudin, commandant van de Franse corvette „Geographe” in 1803 de eerste Europeaan was die voet aan vaste wal zette in de buurt van het huidige Bunbury „Australië”, maar dat zo'n anderhalve eeuw eerder de „Elburg” daar voor anker ging.

Alledaagse Dingen, 94-1. Stg. Ned. Centrum voor Volkscultuur Projecten Nederland.

Onder andere:

- „Duistere boodschappen”, door Robert Holthuizen. Al eeuwenlang bestaat de behoefte om geheime boodschappen door te geven. Daarvoor werd een geheimschrift ontwikkeld.
- „Van markt tot reizend pretpark”, door Piet de Boer. Het feest, dat kermis is, bestaat al bijna tien eeuwen. Maar in de begintijd was het eerder een handelsmarkt dan een amusementsparadijs.

De Weijerd, 14e jaargang, nummer 3/4. Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken.

Onder andere:

- „Beek- en molenrechten – een historisch overzicht (1)”, door Jan Aalbers. Het verhaal over beek- en molenrechten begint in de elfde eeuw. De landsheer had bepaalde leenrechten of regalia, zoals jachtrecht, visrecht en recht op lopend water. De heer kon watermolens laten plaatsen of toestemming geven tot bouw van een watermolen. De molenaar kon dan tegen betaling van een jaarlijkse pacht de waterkracht gebruiken om de molen te laten werken. Aan het pachtcontract was de molendwang gekoppeld: de verplichting van de bevolking het graan bij die molen te laten malen. Toen Gelre in 1543 onder bestuur van Karel V kwam, kreeg men te maken met nieuwe regels, namelijk het molenpeil-besluit. Bij elke molen moest zichtbaar gemaakt worden hoe hoog het water 's zomers en 's winters mocht worden opgestuwd. Door het opstuwen ontstonden bovenstrooms overstromingen die het land onbruikbaar maakten en de oorzaak waren van ruzies tussen boeren en molenaars. Daarna werden de landsheerlijke rechten ondergebracht bij de Rekenkamer. Voor de rechten op lopende water veranderde alleen degene aan wie pacht betaald moest worden: de Rekenkamer. Na de onafhankelijkheidsverklaring waren de Staten van Gelderland die de rechten overnamen.
- „Mislukte modernisering Veluwe koperindustrie 1816-1864”, door S. W. Verstegen. Ondanks een voortvarend beleid konden sommige bedrijven zich niet handhaven.

Nieuw werkrooster van de streekarchivaris

Het gemeente-archief van Epe zal vanaf 1 juli 1994 elke vrijdag voor het publiek geopend zijn en dat van Heerde elke maandag. Het archief van Hattem is in principe steeds open. Genealogen die in Heerde de weg kennen in de bronnen die daar in zelfbediening beschikbaar zijn, kunnen ook steeds terecht.

Van 8 augustus tot en met 3 september is de archivaris met vakantie.

Tien jaar Streekarchivariaat Noord-Veluwe 1983-1993

Een terugblik, een vooruitblik

Op 1 mei 1983 begon ik mijn werkzaamheden als eerste archivaris van het Streekarchivariaat Noord-Veluwe. Dat is inmiddels tien jaar geleden. Veel stampeij is er van dit jubileum niet gemaakt. Er moest tenslotte ook gewerkt worden. Het jaarverslag van het jubileumjaar lijkt mij echter een geschikte plek om wat terug te blikken en vooruit te kijken.

De beheerde bestanden zijn in de achterliggende jaren geweldig uitgebreid. Moesten in het begin de oudere registers van de burgerlijke stand en bevolkingsregisters nog met veel bidden en smeken worden losgeweekt bij chefs burgerzaken, thans zijn er merendeels op microfiche voor het publiek in zelfbediening te raadplegen en zijn ook de DTB-registers van voor 1811 in afschrift en/of origineel aanwezig. Verscheidene goede klappers op deze bestanden, mede dankzij vrijwilligerswerk tot stand gebracht, maken het zoeken er in tientallen malen sneller en beter. De grootste groep klanten, bestaande uit genealogen, welke tien jaar geleden nog grotendeels was aangewezen op het rijksarchief, kunnen wij nu ter plekke geheel van dienst zijn. Zeker nu de notariële archieven en het oudrechterlijk archief van Hattem zijn verworven of er een komen. Belangrijke partikuliere archieven werden aangewonnen: onder andere de hervormde archieven van Epe, Heerde, Vaassen en Veessen. Bibliotheken in Epe en Hattem werden gebracht van 0 naar respectievelijk 1500 en 1000 titels en gecatalogiseerd. In Hattem werd een fotoverzameling opgezet met 2500 foto's. Het semi-statisch gemeente-archief van Hattem tot 1980 werd geïnventariseerd en overgebracht, aan dat van Heerde wordt nu gewerkt. Voordien werden de gemeentelijke archieven van Heerde en Epe van voor 1930 beschreven. In alle drie gemeenten ondersteunt een personal computer het werk. Als programmatuur wordt voor tekst WordPerfect gebruikt, voor genealogisch werk HAZADATA en voor inventarisatie en catalogisering AskSam.

Samenwerking met de afdelingen Interne Zaken, wederzijdse ondersteuning, de wet spreekt over „toezicht op het beheer door de archivaris”, loopt goed. Er is aansluiting in beschrijven, vernietigen en overbrengen van archieven. Tekenend voor de situatie is, dat dit bijvoorbeeld in Epe kan zonder officiële aanwijzing van de archiefbewaarplaats en zonder archiefverordening en zonder besluit post- en archiefzaken. Er gaapt geen kloof, er is geen jarenlange achterstand (meer), waar men op rijksniveau zo'n probleem van heeft en waar de Rekenkamer dikke rapporten over schrijft en men commissies Pivot en dergelijke voor in het leven roept. Met vertrouwen kan de verkorting van de overbrengingstermijn in de nieuwe archiefwet (die inmiddels door de Tweede Kamer is aanvaard) van 50 naar 20 jaar tegemoet worden gezien. Niet dat alle werk is gedaan, beslist niet! Werk in archieven blijft en wordt steeds meer, maar er is geen reden tot paniek.

Veel is er de afgelopen tien jaar bereikt. „I believe, before this decade is out, we will have a man on the moon”, zei president Kennedy begin jaren zestig. Als wij over tien jaar wederom met tevredenheid willen terugkijken, moet in de nu voor ons liggende periode centrale vestiging van het Streekarchivariaat en personeelsuitbreiding worden gerealiseerd. Dat is een luchtflitsrij. Informeel heb ik al zeven jaar een full-time assistent. De beheerde bestanden zijn en worden steeds meer uitgebreid. Deels trekt een archivaris dat zelf aan, deels is dat autonoom en wettelijk voorgeschreven. Het tweeledige doel is steeds enerzijds het ter plekke behouden en beheren van uniek historisch materiaal en anderszijds dat het lokale en regionale publiek binnen redelijke afstand de historie van eigen plek en geslacht kan onderzoeken. Voor een flink deel van de bestanden is ook dit wettelijk voorschrift. Het publiek heeft het Streekarchivariaat gevonden en leren waarderen. Het vraagt echter nog al eens naar permanente openstelling en zou met alle bestanden op één plek veel efficiënter zijn te helpen. Ook de bewerking van de bestanden zou, indien gecentraliseerd, voor een archivaris veel beter zijn te behappen. Dit, in plaats van dat hij als schizofrene vliegende keep steeds maar weer moet omschakelen en iets anders ter hand moet nemen.

1993 algemeen

Evenals voorheen verdeelde de archivaris zijn tijd in volle weken over de drie gemeenten: van de 47 gewerkte weken was hij er 23 in Hattem, 14 in Epe en 10 in Heerde.

Er waren dit jaar 303 bezoekers, tegen 289 vorig jaar. Zij brachten 875 maal een bezoek aan het Streekarchivariaat, hetgeen een lichte stijging betekent. Overigens was er sprake van een daling in Heerde en Epe en een stijging in Hattem.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
aantal bezoek	604	865	1096	999	1150	1241	1242	871	837	875

Het aantal verstrekte informatie bedroeg 89.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
aantal informaties	75	80	109	159	148	127	116	146	109	89

Een tweedaags congres van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen, een bijeenkomst van de Landelijke Kring van Gemeente- en Streekarchivarissen, twee maal van de Gelderse bijeenkomst van het computerprogramma AskSam-gebruikende archivarissen werden bijgewoond.

Epe – Algemeen

In overleg met de portefeuillehouder zijn een drietal knelpunten in een nota opgenomen welke in een vergadering van de raadscommissie voor Onderwijs, Sociale Zaken, Volksgezondheid en Welzijn ter sprake is geweest. De wensen

waren: een personal computer, microverfilming en versnelde invoer van de klapper op het bevolkingsregister. De personal computer wens is inmiddels op 27 oktober vervuld. De computer is reeds volop in bedrijf. Ervaringen, opgedaan bij de andere gemeenten, leverden veel profijt op bij een zeer snelle ingebruikname. De andere twee knelpunten komen nog bij Activiteiten ter sprake.

Archiefbewaarplaats

Het klimaat in de archiefbewaarplaats was zonder installatie matig stabiel. De temperatuur varieerde van 18 tot 21 graden Celsius, de luchtvochtigheid van 43% tot 64%.

De brandblusser werd voor het laatst in 1992 gecontroleerd. De gemeente heeft een contract voor controle eens per twee jaar.

Aanwinsten

Het archief van de hervormde kerk van Vaassen werd aangevuld. Het archief van de hervormde kerk van Epe (vanaf 1605) kon in de archiefbewaarplaats worden opgenomen. Dit is een aanwinst van het allergegrootste belang. De archieven van de negentiende eeuwse notarissen van Epe en Vaassen werden van het Rijksarchief teruggevraagd. Deze procedure is nog niet afgerond. Van het Noord-Veluws Dagblad kwamen drie dozen krantefoto's. Van Alve (pseudoniem voor Alie van Vemde, overleden 1993) werd het boekje „De Spreekende poppe” in de bibliotheek opgenomen, van haar echtgenoot Bertus van den Bremen „Negen heit de klok” over de politiegeschiedenis van Epe. De heren Van der Haar stuurden een aanvulling op de genealogie Van der Haar/Van Essen en een genealogie Gerard. Als laatste kan worden genoemd De Veluwe Homines Novi (van 1795), een overdruk uit een groter werk. In totaal werden ruim 50 nieuwe titels in de bibliotheek opgenomen.

Dienstverlening

De bezoekcijfers:	bezoekers	bezoeken
genealogen	68	127
anderen	36	86
totaal	104	213

Het aantal bezoeken daalde ten opzichte van vorig jaar met 20%. De belangstelling van de bezoekers ging uit naar: de geschiedenis van de luchtoorlog boven de Veluwe, bakkers in Vaassen, zomerhuis Sweerts de Landas, sociëteit de Eendracht te Heerde, het Kroondomein, Epe voor 100 jaar, het gemeentewapen, de Oosterhof, postkantoor Vaassen, kerkgeschiedenis Epe, landgoed Tongeren, fotoboek over Vaassen, banken, houtverkoop Tongeren, disco De Stunt, heemkunde Ernst in het basisonderwijs.

Het aantal inlichtingen genealogie bedroeg 33. Er werden andere inlichtingen verstrekt betreffende onder andere kerkbouw in de 19de eeuw, klooster Nazareth, de hof van Sint Marie, beken, buurschappen, de Dellen, straatnamen, het kadaster, de politie, heraldiek, en koop van heidevelden.

Aktiviteiten

Marijke Maten is doorgegaan met de ongeveer 40.000 kaartjes van de klapper op het bevolkingsregister in te voeren in de computer. Op zich is de klapper goed bruikbaar, maar door zijn vorm en het feit dat hij uniek is, is het onverantwoord om hem buiten de archiefbewaarplaats in zelfbediening aan de genealogen beschikbaar te stellen. Het werk van Marijke moet een handzamer lijst opleveren die ook nog eens te reproduceren is, zodat plaatsing van kopieën van microfiches van het bevolkingsregister in een andere gemeente, bijvoorbeeld Heerde, zinvol wordt. Marijke is nu met de derde bak bezig. Er zijn er in totaal twintig. In dit tempo duurt deze klus 10 jaar. Assistentie hierbij van een „jeugdwerkgarantieplanner” stuitte in het verslagjaar af op het feit dat geen terminal op de centrale computer beschikbaar kon worden gesteld.

Zelfbediening voor genealogen wordt voorts bemoeilijkt door een aantal onbeholpen klappers op de burgerlijke stand. In het verslagjaar kwam een huwelijksklapper in lijstvorm gereed over de periode 1811-1842. De vrijwilliger, de heer G. van Apeldoorn, maakte een klapper in kaartvorm op de huwelijken van 1843-1862 en heeft bijna een klapper klaar op de overlijden van 1833-1862. De dopen van Oene van 1655-1811 zijn in lijstvorm uitgetypt door A. Veldhuis van Veluwse Geslachten. De huwelijken zijn er zoveel mogelijk door hem bijgezet. De bedoeling is dat Veluwse Geslachten dit in druk uitgeeft. Vrijwilliger G. Kamphuis spant zich in om de dopen van Epe van 1730-1811 toegankelijk te maken via gezinsreconstructie. Hij is daarmee ongeveer tot halverwege gevorderd.

De microverfilming heeft in het afgelopen jaar geheel stil gelegen. Het gemeente-archief Apeldoorn kon ons dit keer niet helpen. Het wordt toch zaak voor dit doel een budget te creëren. De kranten tot 1920 staan nu op film en de eerste twee series bevolkingsregisters, van 1860 tot 1880 zijn opgenomen.

De restauratie van het negentiende eeuwse archief gaat gestaag door. Ruim 50 nieuwe titels werden in de archiefbibliotheekcatalogus opgenomen. Met de politie is overlegd hoe het archief van de gemeentepolitie Epe dient te worden afgesloten op het moment van de regionalisatie, zodat het voor Epe behouden kan blijven. J. Huizinga wordt begeleid bij zijn werkstuk: een inventaris van het archief van de Streekmuziekschool voor de cursus Voortgezette Vorming Archiefbeheer.

Begonnen is met de inventarisatie van het archief van de hervormde kerk van Vaassen met behulp van de computer.

Een toevluchtsoord in bange dagen (slot) door Marca

Van dat ogenblik af rijpte er bij hem een ontvluchtingsplan. Hij had niets meer te verliezen, wel alles te winnen. Zij zaten met zijn negenen in de cel, van wie 3 anderen hetzelfde lot zouden delen. Eén van de celgenoten, een Jood, had met de strenge kou een paar oorwarmers gestuurd gekregen in een pakje met andere levensbehoeften. Van de ijzeren uiteinden werd een soort zaagje gefabriceerd en met dat primitieve instrument werd een begin gemaakt met het doorzagen van twee tralies, die ± 2 centimeter in het vierkant waren. Een moeizame arbeid! De tralies waren hoog aangebracht, dus gingen zij voor dat werk op een soort melkbus, waarin hen het eten werd gebracht, staan, welke weer op een tafel werd geplaatst. En terwijl dan het zagen aan de gang was, werden door de andere celgenoten verschillende liederen gezongen, opdat het knarsen niet gehoord zou worden. 's Avonds werd de verkregen snede met zeep ingesmeerd, om deze te camoufleren. De spanning was vreselijk en de zenuwen waren tot het uiterste gespannen. Elke dag toch weer de kans op ontdekking en iedere dag kon ook de laatste van hun leven zijn. Eindelijk waren na 10 dagen de tralies door. Van vrijdag op zaterdag zouden zij een ontvluchtingspoging wagen. Toen kwam nog het zware werk van het ombuigen van de tralies. Daar waren zij 2-1/2 uur mee bezig. Doch eindelijk was de opening groot genoeg. Toen men zover was en het verduisterde raam daarachter kon openen, kwamen zij tot de verschrikkelijke ontdekking, dat buiten alles overgoten was door het heldere, glanzende maanlicht. Het gezicht van de wacht, die ongeveer 7 meter van hen vandaan stond, was duidelijk te zien. De teleurstelling was hevig, doch zo was het een onmogelijkheid. Zij begonnen toen de tralies weer recht te buigen, waar 8 uren mee gemoeid waren. 's Maandags daarop regende het. Dat was het gunstige moment. Men kon nu een betrokken lucht verwachten. Het buigen van de tralies ging nu veel gemakkelijker. De dekens werden aan repen gescheurd en aan elkaar geknoopt. Alle knopen werden van de pakken gesneden om nergens achter te blijven haken. En men had van de dekens slofjes gemaakt. Al hun bezittingen lieten zij verder in de cel achter en toen was alles voor de ontvluchting gereed. De eerste kroop door de opening en ... kwam veilig beneden en toen volgden ook de anderen. Plots verscheen een waker met een hond op het terrein. De hond sloeg aan en bleef blaffen. Doch de waker in de heilige overtuiging, dat de hond een kuur had en in de verste verte er niet aan denkend, dat er wel eens iets verkeers kon zijn, gelastte de hond op strenge toon „zijn bek te houden”, wat het stomme dier, tenslotte ook deed, tot grote voldoening van zijn baas, en tot grote opluchting van de ontsnapt.

Op het terrein stonden allemaal bordjes met „Mijnengevaar” er op en verder was overal prikkeldraadversperring aangebracht. En centimeter voor centimeter voortkruipend, plat op hun buik liggend werden de zenuwslopende ontvluchttingspogingen voortgezet. Toen ineens, ging een deur open en een hel licht

stroomde naar buiten. Onbeweeglijk bleven zij liggen. Zouden zij ontdekt worden? Het hele terrein was verlicht. Slechts twee minuten bleef de deur open, doch voor de vluchtelingen leken het wel twee uren. Doch gelukkig de deur ging weer toe; zij waren nog niet ontdekt. Het gelukte ten tenslotte van het terrein af te komen en toen kwamen zij eindelijk terecht bij de zeepfabriek van De Haas en van Brero. Daar hielden zij zich twee dagen verborgen achter een stapel dozen, waarvan zij zich een schuilplaats hadden gebouwd. Daarna kwamen zij in aanraking met de vrouw van de directeur, die zelf ook illegaal werker was en hadden zij binnen 2 uur foto's en persoonsbewijzen, zodat zij verder konden gaan. „Tonny” kwam in Oene terecht, waar hij ± 6 weken is gebleven. De illegale beweging had door de gevangenneming van die 16 personen een gevoelige klap gekregen. Na „Tonny's” ontvluchting werd getracht de zaak in Epe weer op te bouwen. Het was daarom noodzakelijk, dat hij meer in het centrum kwam te zitten en vandaar het verzoek aan Van Essen om hem te herbergen. Een paar dagen later kwam nummer 2, namelijk Aalt van Vemde, die ook meermalen gezocht was geweest en thans in Vierhouten zat ondergedoken. De heren kregen druk werk. Jan Voorhorst was de verbindingsman tussen „Tonny” en de contact-adressen, orders kwamen binnen of gingen uit. De hele dag ratelde de schrijfmachine en vele malen ging juffrouw Van Essen om de hoek van het huis kijken of er „niemand” aankwam. Zij was doodsbenuwd, dat het geratel van de schrijfmachine de aandacht zou trekken van de één of andere voorbijganger, want een schrijfmachine in een boerderij moest onvermijdelijk op iets verdachts wijzen. Meermalen waarschuwde zij voor „vreemden” en dan ging de machine naar de W.C. waar dan een plank van de bijzonder brede zitplaats werd weggenomen en de machine naar beneden ging. Er waren daar ook handwapens verborgen.

Er werden nog meer wapens verwacht, onder andere ook springstof. Reikhalzend werd naar deze zending uitgezien. En toen kwam op zekere dag de boodschap, dat er om half vier een transportfiets in Oene moest zijn. Eindelijk! Alles kwam nu in actie. Verschillende leden van de „ondergrondse” kregen hun instructies en vanaf het huis van Van Essen tot aan het adres in Oene stonden op alle mogelijke punten en op verschillende afstanden deze mensen, die de weg moesten bewaken. Sommigen deden dit werk voor het eerst en velen voelden zich erg zenuwachtig. Van Essen zelf fietst rond, om ook een oogje in het zeil te houden. De transportfiets kwam in Oene aan en weer werden de nodige voorzorgsmaatregelen getroffen. Zij gingen het huis binnen om de zending „speelgoed” of „levensmiddelen”, zoals de termen luiden, in ontvangst te nemen. En kregen tot hun grote verbazing en ontgoocheling een partijje kaas en vet! Dit was een geschenk voor de „ondergrondse”. Van wie? Dat is tot heden nog een raadsel gebleven. Een zeer welkom geschenk in die tijd, maar toen zij met dat partijje „wapens” bij „Tonny” kwamen, had deze er niet de waardering voor, die verwacht zou kunnen worden. Integendeel, hij was woedend. En dan het idéé, dat zij daarvoor al die voorzorgen genomen hadden, die nu allerbelachelijkst waren. Later zag hij natuurlijk het komische er van in en het is nu nog

een bron van grote hilariteit, als zij er over spreken.

Niet lang daarna kwamen toch de wapens, die in schuilplaats nummer 1 veilig opgeborgen werden. De derde schuilplaats was nog nooit in gebruik geweest. Op een keer zei Mannes tegen zijn moeder: „U moet eens roepen, dat de S.D. er aan komt, dan kunnen wij zien in hoe korte tijd zij allen in de schuilplaats zijn”. En toen allen op zekere dag met elkaar op de deel waren, stak juffrouw Van Essen haar hoofd om de deur en riep haastig: „De S.D. is in aantocht!”. In een minimum van tijd waren zij allen in de schuilplaats verdwenen en toen juffrouw Van Essen een minuut later kwam kijken, was de deel verlaten en in het kalverhok was niet te merken, dat er zo even een aantal mannen onder de grond verdwenen waren. Juffrouw van Essen riep hen nu toe, dat zij wel te voorschijn konden komen, want dat het slechts een proefneming was geweest.

Op 28 maart werd een Poolse kolonel bij de familie Van Essen gebracht. Zijn naam was Jan Falkowski, die op 9 maart met een aangeschoten bommenwerper in de nabijheid van Den Haag was neergekomen, door de Duitsers was gevangen genomen en later naar Zwolle werd gevoerd. Hij was licht aan het been verwond, doch hij simuleerde, dat hij haast niet lopen kon. 's Nachts had de trein enige uren oponthoud in Zwolle en toen zag hij kans om te ontsnappen. Omdat hij zo ongelukkig liep, lette men niet zo streng op hem. Een dag of wat zwierf hij in de omgeving van Zwolle rond, werd toen over de IJssel geholpen en kwam door middel van anderen bij Van Essen terecht, waar hij 2 dagen en 2 nachten is gebleven. Het was een aangenaam mens, die niettegenstaande zijn kort verblijf bij de familie Van Essen een prettige herinnering heeft achtergelaten. Hij hoorde daar natuurlijk van het werk van de ondergrondse beweging en eens zei hij: „Wat zijn jullie gelukkig! Jullie kunnen voor je vaderland vechten en jullie komen zeker eens vrij, maar ik vecht voor mijn vaderland en dat zal nooit geheel vrij komen!”. Wel een ontmoedigende gedachte voor iemand, die alles voor zijn vaderland offert, terwijl uiteindelijk alles wellicht vergeefs is.

„Jan de Pool” zoals hij daar genoemd werd (in deze kleine kring, met zijn dikwijls cosmopolitische gezelschap, vielen alle standen, rangen en titels weg en werd ieder gewoon bij de naam genoemd, wat alles veel gemakkelijker en gemoedelijker maakte), wilde zo vlug mogelijk daar weer vandaan om als het kon, contact met het leger te krijgen. En zo stapte hij op de derde morgen met Van Essen op de fiets. Hij was geen fietsen gewoon, dus zat hij er eerst wat onwennig op, maar ... het ging. Rondom de boerderij wemelde het in die tijd van de Duitsers. Zij reden er, gewoon midden tussen door en brutaal keek hij de Moffen vlak in het gezicht. Hij werd naar een adres in Epe gebracht, waar men voor verder transport zou zorgen. Toch heeft hij zich tot de bevrijding steeds schuil moeten houden, dan eens hier, dan eens daar. Het gelukte hem niet naar het bevrijde gebied te komen. In „Pen-Gun”, het weerblad van de Nederlandse Strijdkrachten van 9 juni stond een brief van hem afgedrukt aan Z.K.H. Prins Bernhard gericht. Met toestemming van de redactie van „Pen-Gun” volgt hier de Hollandse vertaling van die brief.

Aan Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden,

Ik heb de eer deze mededeling tot Uwe Koninklijke Hoogheid te richten, in de hoop, dat ik door Uwe goedertierendheid in de gelegenheid mag worden gesteld mijn dank te betuigen aan het Nederlandse volk, dat mij zo moedig behulpzaam was, van het ogenblik, dat ik aan de Duitsers ontsnapte, tot aan de uiteindelijke bevrijding.

De nimmer aarzelende moed en kracht van het Nederlandse volk, zijn geslepenheid bij het verstoppen van mijn persoon, en bovenal, zijn onbaatzuchtige vriendelijkheid, door mij van de zo karige rantsoenen nog eten te verstrekken, was oneindig veel groter, dan ik ooit in woorden zal kunnen uitdrukken.

Ik wil het Nederlandse volk mijn diepgevoelde dank overbrengen en in dit uur der overwinning, de gemeenschappelijke hoop tot uitdrukking brengen, dat de toekomst ons een vrede zal geven, die ons in staat zal stellen, ons bestaan te herbouwen in een wereld, waaruit oorlog en vernietiging voor eeuwig zullen zijn verbannen.

Ik heb de eer te verblijven,

Uw dienaar

Jan Falkowski.

In die tijd werd het steeds onrustiger. Men hoorde van vorderingen van dit en vorderingen van dat. Op 1 april kreeg Van Essen een nieuw soort logés. Er werden namelijk 3 paarden van burens gebracht, die onder moesten duiken, omdat allerwege paarden gevorderd werden. Eén buurman kwam zelf ook mee en dook meteen bij Van Essen onder, waar hij tot de bevrijding is gebleven. Voor de paarden was het daar ook niet langer veilig. Zij werden toen naar de „Ossenstal” gebracht. Dit was net bijtijds, want al heel gauw kwamen de Duitsers, die op hoge toon hooi eisten voor hun paarden, wat Van Essen weigerde. Zij *moesten* het hebben en Van Essen hield vol, dat hij het niet had. Tenslotte zei hij, dat hij naar de Ortskommandant zou gaan, wat hij ook deed. Deze was nogal inschikkelijk en antwoordde hem, dat, als hij geen hooi had, hij het ook niet behoefde te geven. Had hij wel, welnu, dan moest hij wat afstaan. Het eind van dat alles was, dat Van Essen hun 30 pond hooi gaf en niets meer. Enige dagen later moesten zij 3 Duitsers kwartier verschaffen. Zij kregen een plaatsje in de schuur, waarmee zij tevreden moesten zijn. Weer een paar dagen later kwamen er nog 2 Russen en 4 paarden bij. Van het eerste groepje hadden zij weinig last, doch één van de 2 Russen wilde persé in huis een kamertje hebben, wat zij natuurlijk niet meer over hadden. Van Essen hield echter voet bij stuk. Hij kon met de anderen in de hooiberg slapen, voor hem werd geen uitzondering gemaakt. Uit wraak daarover liet hij van de vroege morgen tot de late avond een grammofoon, die zij natuurlijk ergens gestolen hadden, draaien. Het was om er dol van te worden, maar Van Essen zei hier wijselijk maar niets van. Vrijdagnacht werd hij door de heren uit bed gehaald om de paarden in te spannen. Zij moesten vertrekken, maar zij waren zo stomdronken, dat zij dit

onmogelijk gedaan kregen en daarom Van Essen riepen. Hij deed dit, om ze maar zo gauw mogelijk kwijt te zijn. De andere morgen ging Van Essen eens kijken op de plaats, waar in het bos nog meer paarden hadden gestaan. De Duitsers lieten in hun dronkenschap nog wel eens wat achter en nu wilde hij zien of er soms hoefijzers waren achtergebleven. Terwijl hij weg was en zijn vrouw net was opgestaan, begon de hond geweldig te keer te gaan. Toen zij keek, wat er gaande was, zag zij tot haar schrik de Grüne Polizei verschijnen. Zij deed de deur meteen op het slot, waarschuwde alle „jongens” om naar de schuilkelder in de stal te gaan en vloog naar boven om de bedden af te halen. Zij vouwde vlug de dekens op, nam de lakens mee naar beneden en gooide ze als „vuil wasgoed” op de deel, keek nog eens goed rond, of alles weg was, wat op „gasten” kon wijzen en ging toen eindelijk naar de buitendeur. In die tijd was ook Van Essen van zijn tocht teruggekomen. Hij was anders voor geen klein geruchtje vervaard, doch nu schrok hij toch geweldig. En toen bleek, dat de heren in de verste verte niet dachten aan huiszoeking, maar daar wensten te slapen en hun auto te stallen. Van Essen beweerde, dat dit niet kon, dat zij geen slaapplekken meer hadden en dat zij ook de auto niet konden stallen. Zij werden natuurlijk kwaad en begonnen op de bekende Duitse manier te bulderen en te schreeuwen. Het zou en het moest! En Van Essen hield doodkalm vol: het gaat niet! Tenslotte trokken zij weg en toen Van Essen even later ging kijken, bleek ook de auto verdwenen. Het hele gesprek was aangehoord, door de nu in „letterlijke” zin ondergrondse jongens. Een zucht van verlichting was hun ontsnapt, toen zij hoorden dat het niet om een huiszoeking te doen was en zo gauw zij maar konden, kwamen zij uit hun schuilplaats te voorschijn.

Op 9 april kwamen bij hen de heren H. Rambonnet, de broer van N. Rambonnet en J. van Delden, leden van de „ondergrondse beweging” te Elburg. Zij moesten in Heerde „werk” verrichten en kwamen bij Van Essen de kortste weg daarheen vragen.

Op 13 april had het drama in Heerde plaats, waarbij 14 mannen, hoofdzakelijk leden van de verzetsbeweging wreedaardig door de Hunnen werden vermoord. Diezelfde dag kwamen H. Rambonnet en J. van Delden weer bij Van Essen terug om te informeren, of Nic. daar was. Door die catastrofe te Heerde had hun werk geen doorgang kunnen vinden en nu waren zij hevig ongerust over N., van wie zij niets meer hadden gezien of gehoord en die dezelfde tijd ook in Heerde geweest moest zijn. Zij vroegen zich zelf nu af, of hij ook bij de slachtoffers was, omdat er ook onbekenden bij waren. Na de bevrijding bleek dit ook werkelijk het geval te zijn. Toen de Duitsers de leden van de verzetsbeweging hadden neergeschoten, knalden zij tegelijk ook maar neer, die voor hun ogen verschenen. Nic. Rambonnet was, zonder enig flauw vermoeden, ook langs komen fietsen en werd ook meteen door de onverlaten doodgeschoten.

H. Rambonnet en J. van Delden bleven nu ook bij Van Essen.

De spanning werd al groter. Het front kwam steeds naderbij. Dat de bevrijding niet ver meer af was, bleek uit alles. In de „ondergrondse kring” heerste dan ook groot optimisme. Alleen juffrouw Van Essen deelde dit optimisme niet. Zij hield

op: „Wij zijn er nog niet zo gauw van af. Het duurt nog wel tot september!”. En dan kreeg zij heel wat te horen van de anderen. „Zij moest zich schamen, om zo te denken. Straks, als de bevrijding er is, dan weet je je niet te bergen van schaamte over je veronderstelling. Ja, dan moet jij nog onderduiken, maar je hoeft er niet op te rekenen, dat je dan bij ons kan komen. Bij ons is dan geen plaats voor je”. Deze woorden kreeg zij dan te horen. Ook verweten zij haar, dat zij „heulde” met de Duitsers. Iedere keer, als zij, vol zorg en angst voor haar „jongens” weer zo’n Mof van de deur had gepraat en zij allen het gevaar weer afgewend zagen, dan kregen zij praatjes en „heulde” juffrouw Van Essen met de Duitsers! De stemming onder elkaar was, trouwens al die tijd dat zij daar waren, uitstekend. Niettegenstaande de angst voor mogelijke ontdekking, hadden zij toch verbazend veel plezier. Hun ondergronds werk liet hen ook nog wel vrije tijd toe. En dan kwam juffrouw Van Essen met een grote bak aardappelen aandragen en zette de heren aan het aardappelen schillen, want er kwam heel wat kijken, om zoveel grage monden en magen te vullen. Maar zij had gewillig „personeel”, dat moet gezegd worden. De verdere tijd brachten zij zoek met allerlei. Nu eens werd er een dam-competitie gehouden en zaten zij in gespannen aandacht het schuiven van de damstenen te volgen. Dan weer werd aan de „Kunst” gedaan. Veel schoons werd gedeklaameerd en zelfs trad één van hen als goochelaar op om het „publiek” te vermaken. ’s Avonds hielden zij zangrepeties. Dat moest natuurlijk stil gebeuren. Zodra zij op bed waren, begon het „mannenkoor” fluisterend te zingen, doch in hun ijver werd dit gezang al luider en luider en werd tenslotte zelfs buiten goed hoorbaar. En dan kwam juffrouw Van Essen’s stem van beneden: „Ssstt, sssstt, stil toch jongens. Zij kunnen jullie in de verte al horen. Als er eens iemand langs komt!”. Dan was het weer even stil. En juist, als zij dacht dat de heren in slaap waren, barstte er boven een lachsalvo los. Er werden „moppen getapt!”. En dan klonk weer de stem van de bezorgde en angstige juffrouw Van Essen: „Bedaar nu toch, jongens!”. Het was altijd een hele rust voor de goede ziel, als zij eindelijk in slaap geraakt waren en het boven rustig werd. Dan kon ook zij rustig het hoofd neerleggen, tot ... de eerste vliegmachine haar weer wreed uit haar slaap haalde!

Niet iedere avond konden de heren rustig naar bed gaan. Soms moesten zij op verkenning uit. A. van Vemde, die ieder wegje, paadje en greppeltje op zijn duimpje kende, ging als gids voorop. „Tonny” volgde hem op de hielen. Zonder ooit in de zwartste duisternis te dwalen, sloop Van Vemde met zijn onfeilbaar oriënterings-vermogen, recht op zijn doel af. Hij wist reeds meters van te voren, dat hij *die* boom, of *dat* bepaalde struikje moest passeren en ... zij *kwamen* er langs. Dat die tochten niet zonder gevaar waren, is vanzelfsprekend, want overal kon je op Duitsers stuiten. Gelukkig brachten zij het er altijd goed af.

Het was voor de heren een grote kwelling, als zij de Mofen om het huis heen sigaretjes zagen roken, terwijl zij zelf niets hadden. Op zekere dag, een paar dagen voor de bevrijding zagen zij een grote Duitse vrachtauto bij de volgende boerderij staan. De 13-jarige Gerrit werd geroepen en hem werd opdracht gegeven om „uit de auto een paar pakjes sigaretten te gaan halen”. Gerrit af. Hij

kwam bij de wagen en inderdaad was daar van alles in, ook de begeerde sigaretten. Eén van de zonen van de boer nodigde de enige aanwezige Duitser uit, om ook binnen een kop koffie te gaan drinken. Dit „vriendelijke” aanbod werd met graagte aangenomen en toen de kust veilig was, sloegen hij en Gerrit hun slag. Triomfantelijk kwam Gerrit thuis met 75 sigaretten, die zij eerlijk onder elkaar verdeelden en zonder enig gewetensbezwaar oprookten. Toen juffrouw Van Essen later haar zoontje er over onderhield, dat hij toch niet had mogen stelen, was hij eerlijk verontwaardigd daarover. „Maar moeder, u denkt toch niet, dat ik het later ook zal doen? Maar van die Mofen, mag best!” was zijn repliek.

In de week van 9 tot 14 april kreeg de familie Van Essen weer nieuwe inkwartiering. Er kwamen 5 soldaten, behorende tot een Rode Kruis afdeling. ’s Nachts sliepen zij in de schuur, doch overdag waren zij in de keuken. En in de kamer daarnaast zat dan de verzetsbeweging. Wèl een ongewone situatie!

Enkele dagen vóór de bevrijding kregen zij bij Van Essen de laatste onderduiker. Jhr. de Stoppelaar van Bleydestein, Hollandse officier in Engelse dienst was als parachutist neergekomen met een opdracht voor de Eper verzetsbeweging. Daar al de draden hoofdzakelijk bij Van Essen samenkwamen, kwam ook hij daar natuurlijk terecht, waar hij bleef tot na de bevrijding. Steeds spannender werd het nu. De koeriers en verbindingsmannen liepen af en aan.

Op zondag 15 april kreeg zij nog even een grote schrik. Het was ’s avonds. Juffrouw Van Essen met Mannes, „Tonny” en Jhr. de Stoppelaar van Bleydestein, dààr genoemd „Jan de Engelsman” zaten bij een flikkerend kaarsje in de kamer. Van Essen was met al de anderen buiten voor het huis. (Elke avond werden zij „gelucht”. Toen die Amerikanen er waren ging Van Essen elke avond met hen een eindje in de bossen wandelen). Opeens vloog een Duits soldaat de kamer, waar zij zaten, binnen. Deze was langs de andere kant van het huis gekomen, zodat Van Essen niets had gemerkt, was de bijkeuken en keuken doorgehouden en stond nu opeens in de kamer. Een ogenblik zaten zij stijf van schrik. Toen sprong „Tonny” overeind en nam onbewust de bokshouding aan. De soldaat snapte gelukkig niet, waar hij was terecht gekomen en vroeg, waar de luitenant was? Juffrouw Van Essen stond meteen op en zei, terwijl zij hem vooraan bij zijn tuniek vastgreep: „O, die is hier niet. Ga maar mee, dan zal ik wel wijzen, waar hij is”. Zij wist van de hele luitenant niets af; op goed geluk wees zij hem naar de volgende boerderij, waar inderdaad de luitenant bleek te zijn.

En zo brak de bewuste dinsdag 17 april aan. De spanning bij Van Essen bereikte haar hoogtepunt. Konden zij aan het werk gaan? Zij popelden om te beginnen, maar toch moesten wij nog geduld hebben. Zij wisten, dat in het dorp de laatste Duitsers hun vernielingswerk begonnen. Daar zij nog geen instructies van hogerhand hadden gekregen, konden en mochten zij er niets tegen doen. Ook „Jan de Engelsman” ontraadde dit ten sterkste. Er waren aan de Dellerweg nog heel wat Duitse soldaten, het was nog heel goed mogelijk, dat er nog represaillemaatregelen zouden genomen worden, waardoor nog veel ellende over Epe kon komen.

In huis hielden zij het echter niet langer uit. „Tonny” ging naar het dorp om eens poolshoogte te nemen en „Jan de Engelsman” vroeg aan juffrouw Van Essen, of zij niet een boodschap voor hem te doen had. Ja, dat had zij wel en toen kreeg hij een boodschappenboekje voor de firma Van Lohuizen mee. Op een paar klompen van Van Essen en in zijn kapotte broek ging hij nu die boodschappen halen. (Toen hij bij de familie Van Essen kwam, zag juffrouw Van Essen, dat er in het zitvlak van zijn pantalon een groot gat zat. Zij bood toen aan hem een broek van haar man te geven, doch hij antwoordde: „O nee, die broek wil ik niet missen, daar voel ik mij zo gelukkig in!”, dus vertoonde hij zich dagelijks in dat kledingstuk. Even te voren was hij bezig geweest op het bleekveld achter de woning. Er was een vliegtuig overgekomen en vlug had hij toen van het witte wasgoed de letters: „no germans” (geen Duitsers) gevormd.

Ook de andere vogels waren gevlogen. 's Morgens vroeg waren H. Rambonnet, J. van Delden en A. van Vemde al naar het kanaal gefietst. Aan de overzijde waren door hen op die fatale negende april wapens in de grond gestopt, die zij nu nodig zouden hebben. De bruggen waren vernield. Zij zijn toen over het kanaal gezwommen, hebben de wapens opgegraven, een vlotje gemaakt, daar de wapens op gelegd en zijn toen weer zwemmende met hun vlotje naar de overkant gegaan. Daar trokken zij hun achtergelaten kleren weer aan en tezamen met A. Dekker en Buitenkamp brachten zij de wapens bij Van Essen, waar zij ze gingen schoonmaken en reinigen.

In de morgen kwam mevrouw Ruitenbeek ook nog even bij Van Essen. Zij was die morgen al meermalen gewaarschuwd door haar man, die ook ergens op het dorp was. Buying en Lanting, de beide N.S.B.-marechaussees waren in het dorp gesignaleerd en daar het nog allerminst veilig was, vond zij het beter de leden van de verzetsbeweging te waarschuwen.

Lang hebben die beide heren daar niet meer rondgelopen, want 's middags waren de rollen omgedraaid en werden zij zelf gezocht.

De „ondergrondse” kwam openlijk voor de dag en toen was het gedaan met alle geheimzinnigheid en onderduikerij.

's Middags kregen ze bij Van Essen nog 2 Duitse soldaten. Eén van hen was een paar dagen geleden ook bij hen geweest en bracht nu nog een gewonde kameraad mee. Zij kwamen uit Hattem en vroegen daar te mogen slapen. Dat mocht wel, maar als de „Tommies” kwamen, moesten zij zich overgeven. Dat zouden zij doen.

Tegen de avond kreeg juffrouw Van Essen nog eenmaal een schrik, want toen zag zij een Duitse auto op hun huis komen aanrijden. Zou het nu nog mis gaan? Toen de auto echter dichterbij gekomen was, zag zij, dat deze geheel met oranje versierd was en begreep zij, dat het geen kwaad meer kon. Zij kwamen de Duitsers ophalen.

Dat was het slot! De rust keerde weer bij de familie Van Essen na een spannende tijd. Ieder kon nu weer naar zijn eigen huis terugkeren en kon zich ongestoord en vrij op de weg vertonen. Ook de Joden in het huisje keerden huiswaarts of begaven zich ergens anders heen.

Het gehate juk was afgeschud!

Inhoud

Feitze Zandstra 1917-1994 – Ter herinnering	1
Een greep uit de historie van de Quickborn door E. de Jonge	2
Negen heit de klok door J. C. Kreffer	4
Gijsbertus de Zoete, Bosbaas op Tongeren (2) door J. C. Kreffer	5
Het ridderkruis dat verloren ging door W. Terwel	10
Tentoonstellingsnieuws	11
Het Brummel Familie-boek	12
Voor u gelezen door D. te Riele	13
Nieuw werkrooster van de streekarchivaris	16
Tien jaar Streekarchivariaat Noord-Veluwe 1983-1993 Een terugblik, een vooruitblik	17
Een toevluchtsoord in bange dagen (slot) door Marca	21